

BİNBOĞALAR EFSANESİ'NİN MITOLOJİK BİR YORUMU *Mubarrem Kaya*

Mitoloji, yaban toplumların evren, dünya, insan, canlılar, nesneler üzerine inançlarını, anlamlandırmalarını, törensel uygulamalarını, bu inançlara uygun büyüsel işlemlerini kapsar. Mitoloji üzerine yazdığı kitaplarıyla tanınan Mircea Eliade'a göre mit, yaban toplumların kutsal saydığı, örnek model kabul ettiği, yaşamına anlam kattığı "gerçek öyküler"dir (9). Bu öykülerin gerçekliği ona inanılmasına bağlıdır. O mitolojik öyküye inanmayan, akılcı ve tarihselci (artsüremli) toplumlar için bunlar birer "yalan öykü"dür. Halk anlatı türlerinin kökeninde de bu "yalan öyküler" bulunur. Mitolojik anlatılar ise genelde dört ana başlıkta ele alınır: 1) Tanrıların oluşumu, kökeni (teogoni); 2) Evrenin ve dünyanın oluşumu, yeryüzü şekillerinin oluşma nedenleri, varlıkların nasıl yaratıldığı (kozmogoni); 3) İnsanın oluşumu (antropogoni); 4) İnsanın ve dünyanın sonu (eskatoloji).

Yaşar Kemal'in Çukurova çevresindeki yörüklerin, göçerlerin son dönemlerini, çözülüşlerini anlattığı *Binboğalar Efsanesi* romanında yaban toplumlara has mitolojik özellikler bulunur. Bu mitolojik unsurlar, yörüklerin yaşama bakışı, istekleri, yaşantı tarzlarından kaynaklanan töreleri, törenleriyle ilgilidir. Romanda göçerliğin oluşturduğu yaşam tarzının, inanışlarının, değişen ekonomik ve toplumsal koşullar altında nasıl yok olduğu anlatılır.

Aladağ yörüklerinden Karaçullu obasının toplumsal, ekonomik durumu tam bir yaban toplum özelliği gösterir. Romanda anlatılan, hayvancılığa dayalı bir ekonomiyle ayakta duran, yazın Aladağ'da, kışın Çukurova'da konaklayan Karaçullu obasının kişileri ve roman anlatıcısı, bu yaşantının oluşturduğu mitolojik bilinci okuyucuya yansıtırlar.

GEÇMİŞTEN GELECEĞE YAŞAR KEMAL

Hem roman kişileri hem de romanın anlatıcısı, doğanın içindeki hayvanları, bitkileri, dağları, taşları, kokuyu, rengi bütün çeşitliliğiyle yansıtır. Romanda şu hayvanlardan bahsedilir: Geyik, tilki, çakal, koyun, kuzu (11), tavşan, şahin, keklik, üveyik, çavuşkuşu, ibili, sığircık, ördek, yapalak (21), kirpi (22), kırlangıç (23), tazi (26), karınca (28), deve, eşek, keçi (34), alabalık (35), kartal (37), çangal boynuzlu geyik, dağ keçisi (39), horoz (40), at, doğan, karakuş, çoban köpeği (58), koç (59), oğlak, deve daylağı, Arap atı (74), gurruk kuşu (106), leylek (124), serçe (129), kırmızı uzun yılan, kurbağa (129), kurt (134), erkek (154), turaç, bıldırcın, ibibik (205), sarıasma (259), tarla kuşu (314), baykuş (315), kapçık, yeşil sinek (345). Görüldüğü üzere bunların büyük bir kısmı bu insanların ekonomik anlamda yararlandığı evcil hayvanlar ve av hayvanlarıdır. Bazen hayvanlardan bahsedilirken o hayvanın yer aldığı ana türe bağlı başka alt türlerden de söz edilir. Bu hayvanların adları rengine, şekline dayanarak verilmiştir.

Romanda adı geçen bitki ve ağaçlar ise şunlardır: Nane, püren, ot (7), çam (8), yarpuz (19), yaşam çiçeği (30), püren çalısı (63), cilpirt çalıları, karnış, saz (85), mor sümbül, ala çam (94), murt çalısı (99), menekşe (122), söğüt (166), çam (187), karaçalı (257), Hemite dağı nergisi, keditaşağı (273), dut, çınar (301), kay nergisi (302). Burada da yörüklerin "kesme ağaçları" (301) dediği ağaçlarla, yenen bitkiler ve rengiyle, kokusuyla dikkati çeken çiçeklerden söz edilir.

Yaşar Kemal'in bu romanında pek çok doğa unsuruna yer vermesi romanında işlediği yaban toplumun yaban düşüncesini vermek istemesinden kaynaklanır. Claude Lévi-Strauss'un Tahsin Yücel tarafından *Yaban Düşünce* adıyla çevrilen kitabında uzun uzun yaban toplumların hayvan ve bitkilerle ilgili, onlar için yaşamsal öneme sahip bilgiler ve bu bilgilerin sınıflandırılması anlatılır (25-101). Yaşar Kemal'in romanlarında hayvan ve bitki türleri, alt türleri üzerine sınıflandırma yapılmaz, bunların totem ve kast sistemiyle olan bağlantısı anlatılmaz; sonuçta yazılan, antropoloji kitabı değil, sanat eseridir. Yaşar Kemal'in üslubu ve ay-

BİNBOĞALAR EFSANESİ'NİN MİTOLOJİK BİR YORUMU

nıtlı doğa betimlemeleri hakkında yapılan eleştiriler, aslında yabancı toplumları ve onların düşüncelerini, mantığını, mitolojisini yeterince bilmemekten kaynaklanır.

Romandaki mitolojik unsurlar sadece doğa bilgisine dayalı değildir. Toprağı kutsallaştırma, hatta ona tapınmayla ilgili unsurlara da rastlanır. Hıdrellez gecesi bir davulcu, büyük bir maharetle davul çaldıktan sonra toprağı kutsallaştırma ritüeli gerçekleştirir:

Davulun sesi birden kesildi. Davulcu iki dizinin üstünde toprağı niyaza durdu. Eğildi üç kere toprağı öptü. Sonra toya dan teker teker kalkıp davulcunun yanına geldiler, yere diz çöktüler, toprağı üç kere öpüp niyaza durdular. Herkes geldi. Hastalar, sayrılar, çocuklar da gelip toprağı niyaz durdular. (14)

Burada insanların toprağı saygılarını sunmaları, eski çağlardan beri toprağın üretici, bereketi temsil edici özelliğinden kaynaklanır. Özellikle tarım toplumlarında toprak, yaratıcılık, doğurganlık açısından kadın gibi görülür. Yaşar Kemal'in "Akçasazın Ağaları" roman dizisinde köye, toprağı bağılı insanlar, toprağı kokusuyla, rengiyle, iş yaparken verdiği rahatlatıcı zahmetiyle severler; bu nedenle, topraktan anlamayan, paraya tapan şehirli-lerden hoşlanmazlar.

Toprak gibi su da yabancı toplum insanı için mitolojik anlamlar içerir. Hıdrellez gecesi suya giren Ceren arındığını düşünür: "Sudan çıktıktan sonra kendisini yunmuş arınmış sayıyordu. Anadan yeni doğmuş gibi tertemizdi. Yıldızların kavuştuğunu görecekti. Ondan sonra da Halili isteyecekti" (27). Dünya ve Türk mitolojisinde su da ateş de arındırıcı olarak kabul edilir.

Romanda önemli bir yere sahip olan 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece, yani Hıdrellez, yabancı toplumların kıştan yaza, ölümden yaşama, karanlıktan aydınlığa geçmelerini temsil eder. Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden sonra İslami bir nitelik kazanan bu inanış ve ritüelin temelinde (bkz. Ocak) doğanın dönüşümüyle ilgili mitolojik inançlar yatar. Romanda da bu inanışlara uygun açıklamalar yapılır:

GEÇMİŞTEN GELECEĞE YAŞAR KEMAL

Bu gece denizlerin ermişi İlyasla, karaların ermişi Hızır buluşacaklar. [...] Hızırla İlyas her yıl dünyanın bir yerinde buluşurlar. Onlar o yıl hangi yerde buluşmuşlarsa orada bahar bir başka türlü patlar, o yıl çiçekler daha bol, daha büyük, her yılkinin birkaç misli iri açarlar. Arılar daha renkli, daha kocaman olurlar. İneklerin, koyunların sütleri daha bol, daha besleyici olur. [...] Saplar başakları, ağaçlar çiçekleri, meyveleri götüremezler. İnsanlar o yıl daha sağlıklı olurlar, hiç hastalanmazlar. O yıl ölüm de olmaz. Ne bir kuş, ne bir karınca, ne arı, ne kelebek ölür. (17-18)

Hidrellez'in temelinde doğanın kışın adeta ölmesi, yazın canlanması döngüsünün bir ritüel olarak gerçekleştirilmesi yatar. Hidrellez'de doğanın uyanması, bereketin artması dilenir. Bu düşünce romanda şu düşüncelerle dile getirilir:

Hızırla İlyasın buluştuğu an [...] her şey durur, hiç, hiç bir şey kıpırdamaz. Yıldızlar akamaz, ışıklar yürümez. Dünya bir an için ölür. Sonra her şey birden uyanır, dehşet bir yaşam patlar. [...] Onlar buluşmazlarsa yılda bir gün, hem de bu gece, bu dünyanın dölü, bereketi kesilir. (18-19)

Doğanın, mevsimlerin bu döngüselligi, buna bağlı olarak insanların buna yükledikleri anlamlar, Mircea Eliade'in "ebedi dönüş mitosu" adını verdiği miti oluşturmuştur. Hidrellez de bunun bir parçasıdır.

Yaşar Kemal, yaban toplum insanının kılıktan çıkmak için kendisine ilahi bir yardım kaynağı, bir ermiş yaratmasını, kışı atlatıp kılıktan bolluğa erişince de kendi yarattığı putu kırmasını "Dağın Öte Yüzü" üçlemesinde Taşbaş ve köylüler arasındaki olaylara dayandırarak anlatmıştır.

Binboğalar Efsanesi romanında Hidrellez, yaban toplum yaşamı süren ve bu yaşamın yarattığı yaşam tarzının mantığını, inançlarını ve ritüellerini belirginleştirmek için kullanılmıştır. Şamanları andıran Demirci Haydar Usta'nın Hidrellez gecesi Hızır'la konuşması, adeta şamanların trans haline geçtikten sonra iyi ve kötü ruhlarla konuşmalarına benzer. Ayrıca Haydar Usta'nın bu konuşması Türk halk şiirinin bir kolu olan tekke şiirinin

de, Tanrı'yla senli benli, teklifsizce, hatta alaycı konuşma özellikleri gösteren şathiye türünün genel havasını yansıtır:

'Söyle bakalım, verecek misin?' diye sert söylendi. 'Vermezsin!' diye de hemen ekledi. 'Vermezsin aslanım. Hiç vermezsin. Ben seni bilmez miyim, sen bizi bıraktın. Sen gökleri, yıldızları, ormanları suları bıraktın, sen camilerden çıkmaz oldun. Sen kendine ışıklı, büyük kentler kurdun. [...] Bize Çukurda bir kışlak, Aladağda bir yaylak ver desem, vermezsin ki... Ben de bu gece sana kışlak için yalvarmam, mümkünatı çaresi yok yalvarmam. Bu oba da sürünsün senin sayende. Varsın ölsünler, kırım kırım kırılınsınlar. Senin yüzünden.' (9)

Bu alıntıda gayet açıkça görüldüğü gibi İslami düşünceye sahip yörük Haydar Usta, animizm inancının izlerini taşıyan kutsal varlıkları da anmadan geçemiyor. Toplumsal ve ekonomik koşulların değişimini gören Haydar Usta bu değişikliğin acısını inanç düzeyinde de yaşar. Dualar ettiği Hızır'dan karşılık bulamaz. Oba gittikçe daha da kötü duruma düşer.

Haydar Usta bu durumu aşmak için yine kendi mantığınca bir yol bulur. Güzel bir kılıç yapıp bunu ağalara, onlar kabul etmezse Ankara'daki paşalara, özellikle İsmet Paşa'ya sunmayı düşünür. Düşüncesini gerçekleştirir fakat umduğunu bulamaz. Hızır'la olan bağının iyice zayıfladığını düşünmesinden dolayı inanç düzeyinde bir yıkım yaşayan Haydar Usta, asıl mitik bir nesne olan kılıcın rağbet görmemesiyle yıkılır.

Haydar Usta'nın mesleği olan demircilik, hava (körükte), ateş (ocakta), su ve toprağı yani dört unsuru birleştirdiği için kutsaldır (bkz. Yavuz 8). Maden çağlarının ve madenlerin kutsallaştırılmasının izleriyle demir de, demircilik de yüceltilmiştir. Ayrıca eski Türk inanışlarına göre ateş, şamanın "alter-ego"sudur. Bir Yakut atasözünde de "demirciler ve şamanlar aynı yuvadan çıkmadır" diye belirtilerek her ikisi aynı köke bağlanır (Roux 63). Kılıç da mitolojik, destani eserlerde önemli bir motif olarak karşımıza çıkar. Türk halk anlatılarında, Attila destanında "Tanrının Kılıcı", Manas destanında "Kırgız kılıcı", Dede Korkut Kitabı'nda "kılıç

GEÇMİŞTEN GELECEĞE YAŞAR KEMAL

üzerine yemin etmek", Hz. Ali'yle ilgili efsane ve menkıbelerde "Zülfikar", Battal Gazi'nin kılıcı ilk akla gelen örneklerdir (Köksal 153-55).

Haydar Usta'nın kılıçla ilgili duaları da demir, ateş, su üzerine dualardır.

Sonra kılıcı toprağa saplayıp önünde boyun kırıp niyaza durdu. Kılıcın önünde, başı yerde, teslim, şimdiye kadar kimsenin bilmediği, kendinin de bilmediği bir hoş duayı kendinden geçerek okudu. Eğildi kılıcı topraktan çekti, üç kere öpüp başına götürdü. [...] Haydar Usta gözlerini yumdu. Bir süre bir dua daha okudu. Çok eski demir, ateş, su üstüne bir duaydı bu. Dua bitince içini çekti. Demeler mırıldandı. (309)

Demirci ocağı da dünyanın kuruluşuna kadar giden bir geçmişe sahiptir.

Demirciler ocağı kimse bilmez ne zamandan bu yana yanar. Bir köz, bir kıvılcım, bir yalım selidir ki, gözü kaynağıdır ki bu ocak ta dünya kurulduğundan bu yana şu ulu topraklar üstünden akar gelir, akar gelir. Yalımdan kılıç süzerler. (286)

Mitolojide dünyanın kuruluşuyla ilgili köken mitlerini andıran bu ifadelerden demirciliğin mitolojik, kökenle ilgili bir meslek olarak algılandığını da söyleyebiliriz.

Yaban toplum için bu derece önemli bir kişi olan Demirci Haydar Usta ve onun bütün ustalığını sergilediği kutsal kılıç, bu romanda, yazarın amaçladığı mesajı vermek için çok önemli bir simge olarak kullanılmıştır. Yaşar Kemal'e göre "eşyanın rölativitesi" (Çiftlikçi 295) gereği yaban toplum için çok değerli olan kılıç, artık sanayileşmeye başlamış Çukurova tarım ağaları için hiçbir önem taşımaz. Ayrıca ağalar, o kılıç karşılığında oba halkına bir karış toprak vermeyi kesinlikle istemezler. Burada yaban toplumla sanayi toplumu, mitolojik bilinçle kapitalist, akılcı bilinç çatışmaktadır. Bu romanda kaybeden oba halkıdır.

Obanın geleceğini kurtarmak için Demirci Haydar Usta'nın hazırladığı kılıçtan başka bir yol daha vardır. O da obanın güzel

BİNBOĞALAR EFSANESİ'NİN MİTOLOJİK BİR YORUMU

kızlarının çiftlik, arazi sahipleriyle evlendirilmesi ve bu aracılıkla yerleşilecek toprak sahibi olmaktır. Lévi-Strauss, yaban toplumların önemli özelliklerinden birinin de kadın değiş-tokuşu yaparak besin elde etmek olduğunu belirtir. Bunun da dış evliliği doğurduğunu, böylelikle toplumsal kaynaşmanın sağlandığını ileri sürer (139). Totemler ve klanlar arası kadın değiş-tokuşunun çeşitlerini ayrıntılarıyla *Yaban Düşünce*'de anlatan Lévi-Strauss, bir anlamda erkek egemen kültür içinde kadının durumunu ve rolünü de belirlemiş olur. Ona göre topluluk, varlığını kadınlar aracılığıyla sürdürmektedir (139).

Binboğalar Efsanesi'nde de benzer bir durum görürüz. Kadınlar yerleşim için toprak almak karşılığında dış evlilik yaparlar, yani Çukurova'nın beyleriyle evlendirilirler.

Duran Alinin kızı Eşeyi aşığıya Leçenin oradaki bir köyün ağasına verdiler. Dünya güzeliydi Eşe. Üç yıl sonra bir gün ölüsünü su kuyusundan çıkardılar. Kuyuya kendini çırılçıplak atmış. [...] Hacı Salman dünya güzeli kızı Yeşili kendi eliyle kasabadaki değirmen sahibi Salih Beye verdi, çadırını da götürdü değirmenin bahçesine kurdu. Yeşil bir yıla varmadı, ince hastalıktan can verdi. Çukurovaya çok yörük kızı gelin gitti. Çukurovada çok tel duvaklı ölü var.

Cerenin başında ölüm kartalları dönüyor. Hele Halilin ölümünden sonra. Ceren ne yapacağını bilemiyor. (70-71)

Kadın verip toprak almaya dayalı bu mantık obanın tek kurtuluş yolu gibidir. Fakat Ceren, oba beyi Halil'i sevmektedir. Kırılan oba halkı için fedakarlık yapmayı düşünür ama bu durum onu çok bunaltır. Evlenmeyi kabul edeceğini bildirdiğinde kanlı gömleği getirilerek öldüğü söylenen nişanlısı Halil çıkagelir. Hiçbir çıkış yolu kalmadığını düşünen oba halkı Halil'i öldürür.

Romanda zor durumlarda kalan insanların durumunu anlatmak için yazar, roman kahramanlarının kendilerine has mit üretmeleri üzerinde durur. Halk, obadan ayrılıp yaptığı kılıca karşılık iyi bir yer almak isteyen Haydar Usta'yla ilgili hikâyeler üretme-

GEÇMİŞTEN GELECEĞE YAŞAR KEMAL

ye başlar. Hepsi de ihtiyaç duydukları şeyleri abartarak anlatan hikâyelerdir.

[Haydar Usta] Ramazanoğluna değil de Temir Ağaya, Ağa paşaya gitmiş. O da çok sevinmiş, kılıcı görmüş, görünce dili tutulmuş, hayran kalmış, üç gün üç gece yemeden içmeden kılıcı seyreylemiş, sonra Haydar Ustanın huzuruna niyaza durmuş. Bu kılıcı iyi ki Ramazanlıya, benim can düşmanıma götürmedin, götürüp de ulu Türkmenin onur bildirisini ona vermedin, bana bağışladın, demiş. (246)

Bu şekilde yüceltme mekanizması, amaç değiştirerek Kerem tarafından hayali bir şekilde öç alma amaçlı olarak kullanılır. Deliboğa höyüğünde başlarına gelen felaketlerin, eziyetlerin cezasını çekirmek için kendi mitini yaratır.

Bu Deliboğa hüyükü hep mezarlık. [...] Bir de bazı geceler bu hüyük var ya, bu hüyük ayağa kalkar yürürmüş. Boğalar gibi sabaha kadar böğürerek yürürmüş. Sabaha kadar böğürür yürürmüş... Tepesi kızınca... Bu hüyük bir eski, Müslüm Koca yaşında bir boğaymış, öldürmüşler... İşte bu köylüler ona kurşun sıkmışlar, o da buraya düşüp kalmış. Buraya yığılmış. İşte, o da köylü görünce, kendisini öldürenleri görünce uyanır, böğürerek yürürmüş köylülerin üstüne. Köylüler de kapılarını kapatır, korkularından donlarına... Boğa şimdi kalksa, delirse, bir böğürse, bir böğürse, yeri göğü sallasa, sallasa... Köylüler de... Dün gece kurşun sıkanlar da... (106)

Zor durumda kalan insanın kendi mitini kendi yaratması burada da gayet açık bir biçimde gösterilmiştir. Yaşar Kemal'in başka romanlarında da benzer örnekler bulunur.

Yaşar Kemal, Çukurova Türkmenleri arasında boğanın "döl bereketi" anlamına geldiğini, romana adını veren Binboğalar kelimesinin ise yöre halkının Toros dağlarına verdiği ad olduğunu belirtir. Ayrıca bu romanda anlatılan dönemde Çukurova'da Yörüklerin soylarının tükendiğini, artık namlarının, şanlarının silindiğini anlatır (Çiftlikçi 295).

BİNBOĞALAR EFSANESİ'NİN MİTOLOJİK BİR YORUMU

Romanda bunun en önemli nedeni ise yaban toplum yaşamı süren Yörüklerin kendi koşullarına uygun düşünceleri, yani mitolojik çerçevede kalmalarıdır. Halbuki Türkiye ve Çukurova artık rasyonel, pragmatik bir mantıkla hareket etmektedir. Toprak artık makineyle işlenmektedir. O yüzden en küçük alanlar bile ekilmekte, mevsimlik olarak yerleşmek isteyen Yörüklerin yaşam alanı daralmaktadır. Köylülerin ve ağaların "öteki" olarak gördükleri yaban Yörüklere olan düşmanlıkları tahammül edilemez bir hal alır. Bu durum Yörükleri çökerten durumu ortaya çıkartır. Sonunda beylik alametleri ve kutsal emanetler yakılır. Obanın eski yaşam tarzında direnecek gücü kalmaz. Berna Moran'ın "yozlaşma mitos" (116) dediği bu ana tema aslında bir "mit yıkımı"dır.

Kaynaklar

- Çiftlikçi, Ramazan. *Yaşar Kemal: Yazar, Eser, Üslup*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Eliade, Mircea. *Mytlerin Özellikleri*. Çev. Sema Rifat. İstanbul: Simavi Yayınları, 1993.
- Köksal, Hasan. *Battalnâmelerde Tıp ve Motif Yapısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları, 1984.
- Lévi-Strauss, Claude. *Yaban Düşünce*. Çev. Tahsin Yücel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994.
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yabut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.
- Roux, Jean-Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları, 1998.
- Yaşar Kemal. *Binboğalar Efsanesi*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1971.
- Yavuz, Hilmi. "İki Demirci". *Varlık* 756 (Eylül 1970): 8.